

วิเคราะห์หลักการเรียนการสอนตามนัยพระพุทธศาสนา

มนัสวี ศรีนนท์

สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล

อีเมล: b_av7@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้สรุปได้ว่า 1. ความหมายของการศึกษา พบว่าหลักคำสอนในพุทธศาสนากับการจัดการเรียนการสอนมีเนื้อหาที่สอดคล้องกันได้ 2. การศึกษาสมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล พบว่าการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันมีสอดคล้องกับการจัดการเรียนในสมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล 3. การบูรณาการการศึกษาตามนัยพุทธศาสนา พบว่าระบบคำสอนในพุทธศาสนาสามารถบูรณาการเข้ากับการจัดการศึกษาในสมัยปัจจุบันได้ 4. จุดมุ่งหมาย วิธีการ เนื้อหา และผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอน พบว่าเรื่องจุดมุ่งหมาย วิธีการ เนื้อหา และผู้เรียนในปัจจุบัน สามารถใช้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการบริหารจัดการการศึกษาได้

คำสำคัญ: หลักการเรียนการสอน, พระพุทธศาสนา

Analytical Study of The Principles of Teaching according to The Buddhist Concept

Manatsawee Srinont

Institute for Innovative Learning, Mahidol University

E-mail: b_av7@hotmail.com

ABSTRACT

This article concludes that 1. The meaning of education was found that the principles of teaching in Buddhist concept with the data of learning have the same meaning, 2. The Buddha era study and after Buddha era was found that the time table in present time consistent with the Buddha era study and after Buddha era, 3. The integrated education according to the Buddhist concept was found that the system of Buddha teaching in Buddhism can be integrated with integrated learning in present time, 4. The purpose, the method, the text and the learner in process was found that the topic of purpose, method, text and the present learner can be used the Buddha teaching in Buddhism to be the principles of educational administration.

Keywords : The principles of teaching, Buddhist concept

1. บทนำ

การพัฒนาคนและวัฒนธรรมย่อมมีวิธีการที่หลากหลายและแตกต่างกันมาก โดยการพัฒนาด้านนี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องง่ายสำหรับสังคมที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เป็นการเฉพาะ ส่วนการพัฒนาคนเป็นเรื่องที่ยากสำหรับสังคมที่อุดมปัญญาทางวิทยาศาสตร์และสังคมที่ไม่เป็นเช่นนั้นด้วย แต่ตามที่ปรากฏกันโดยทั่วไป การพัฒนาคนมักเป็นเรื่องที่สังคมใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือบริหารจัดการ สืบเนื่องจากว่าการศึกษานี้เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในทุกเรื่องให้กับคนในสังคม กล่าวคือหากสังคมใดมีการศึกษาที่เจริญก้าวหน้า ทันสมัย เป็นปัจจุบันกาล ไม่เก่าแก่คร่ำครึ ย่อมเป็นที่เชื่อมั่นได้ว่าสังคมนั้นจะมีระบบระเบียบ ไร้ความวุ่นวาย น่าอยู่อาศัย และประชาชนมีความสุข ดังนั้น ในที่นี้ ผู้เขียนจึงได้นำเสนอเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องการจัดการเรียนการสอนที่มีอยู่ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ โดยเฉพาะหลักการจัดการเรียนการสอนตามแนวพระพุทธศาสนาที่นับว่าเป็นศาสนาที่สังคมไทยยอมรับนับถือไม่ต่ำกว่า 95 เปอร์เซ็นต์ ด้วยว่าหากใช้แนวทางของพระพุทธศาสนาพรรณนาถึงการเรียนการสอนแล้ว ย่อมอาจจะได้รู้ชัดถึงปัญหาการเรียนการสอนของประเทศไทยก็ได้ บทความเรื่องนี้ ผู้เขียนตั้งวัตถุประสงค์การเขียนไว้ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาหลักการศึกษิตตามนัยพระพุทธศาสนา 2. เพื่อศึกษาหลักการเรียนการสอนตามนัยพระพุทธศาสนา และ 3. เพื่อวิเคราะห์หลักการเรียนการสอนตามนัยพระพุทธศาสนา โดยเนื้อหาทั้งหมด ผู้เขียนได้วางแนวทางเพื่อการวิเคราะห์ถึงหลักการศึกษิตตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ดังจะได้มีการแสดงรายละเอียดของเนื้อหาไล่เรียงไปตั้งแต่ต้นจนถึงวิเคราะห์และสรุป

2. หลักการศึกษาตามนัยพระพุทธศาสนา

ความหมายเกี่ยวกับการศึกษา

คำว่า “การศึกษา” มาจากคำว่า “สิกฺขา” หมายถึง “กระบวนการเรียน” “การฝึกอบรม” “การค้นคว้า” “การพัฒนาการ” และ “การรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง” การศึกษาในพระพุทธศาสนามีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงระดับสูงสุด (<https://sites.google.com/site/petesweetty/content1>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560) เมื่อแบ่งระดับอย่างกว้าง ๆ มี 2 ประการ คือ 1. การศึกษาระดับโลกียะ มีความมุ่งหมายเพื่อดำรงชีวิตในทางโลก 2. การศึกษาระดับโลกุตระ มีความมุ่งหมายเพื่อดำรงชีวิตเหนือกระแสโลก (อภิ.ส. 34/706/279)

การศึกษาหรือการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าสอนให้คนพัฒนาอยู่ 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา (อง.ปญจก. 22/79/121) โดยมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์เป็นทั้งคนดีและคนเก่ง มิใช่เป็นคนดีแต่ใจ หรือเป็นคนเก่งแต่โง่ง ซึ่งการจะสอนให้มนุษย์เป็นคนดีและคนเก่งนั้นจะต้องมีหลักในการศึกษาที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยการพัฒนามนุษย์นั้นพระพุทธศาสนา มุ่งสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดีก่อนแล้วจึงค่อยสร้างความเก่งที่หลัง นั่นคือสอนให้คนเรามีคุณธรรมความดีงามก่อนแล้วจึงให้มีความรู้ความเข้าใจหรือสติปัญญาภายหลัง ดังนั้น หลักการศึกษาของพระพุทธศาสนาจึงมีขั้นตอนการศึกษา (ที.ปา. 11/228/231) ดังนี้ 1. สีสสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย

วาทา และอาชีพรให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล (Training in Higher Morality) 2. จิตตสิกขา การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญได้ที่ (Training in Higher Mentality หรือ Concentration) 3. ปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไป ใหรู้คิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง (Training in Higher Wisdom) โดยอุปมาในเรื่องนี้ เหมือนว่าต้งภาชนะน้ำไว้ด้วยดีเรียบร้อย ไม่ไปแก้งส่นหรือเขย่ามัน (ศีล) เมื่อน้ำไม่ถูกกวน คน พัด หรือเขย่า สงบนิ่ง ผงฝุ่นต่าง ๆ ก็นอนกัน หายชุ่น น้ำก็ใส (สมาธิ) เมื่อน้ำใสก็มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจน (ปัญญา)

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการเรียนรู้ตามหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ 5 ประการ คือ 1. การฟัง หมายถึงการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนในห้องเรียน 2. การจำได้ หมายถึงการใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้จำได้ 3. การสาธยาย หมายถึงการท่อง การทบทวนความจำบ่อย ๆ 4. การเพ่งพินิจด้วยใจ หมายถึงการตั้งใจจินตนาการถึงความรู้นั้นไว้เสมอ 5. การแทงทะลุด้วยความเห็น หมายถึงการเข้าถึงความรู้อย่างถูกต้อง เป็นความรู้อย่างแท้จริง ไม่ใช่ติดอยู่แต่เพียงความจำเท่านั้น แต่เป็นความรู้ความจำที่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ (<https://sites.google.com/site/petesweetty/content1>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560)

สำหรับท่านพุทธทาส (<https://www.gotoknow.org/posts/444773>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560) ได้กล่าวถึงหลักการศึกษาวัวว่า การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) มีความฉลาด 2) มีเครื่องมือควบคุมความฉลาด เพื่อให้ใช้ความฉลาดอย่างถูกต้อง มีวิชาชีพและอาชีพ เพียงพอต่อการดำรงชีพ 3) มีมนุษยธรรม คือ ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ส่วนท่านปัญญาณนทะได้กล่าวไว้ว่าการศึกษาที่สมบูรณ์เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา เป็นทางให้เกิดเหตุตาสว่าง มองการณ์ไกล เป็นปัญญาที่มีเหตุผล มีธรรมะคือสติ เป็นต้น คอยเหนี่ยวรั้งความคิดไม่ให้ดำเนินไปผิดทาง และท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงการศึกษาว่าการศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเครื่องมือสำหรับพัฒนาคือเป็นการพัฒนาตัวบุคคลขึ้น โดยพัฒนาตัวคนทั้งคนหรือชีวิตทั้งชีวิต ตัวการพัฒนานั้นคือการศึกษา เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาอย่างนี้แล้ว ก็นำไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การศึกษาก็กลายเป็นเครื่องมือของการพัฒนา

การศึกษาสมัยพุทธกาล

พระพุทธเจ้าได้ทรงวางระบบศึกษาเป็นสามขั้นตอน (วินย.อ. 1/264) ไว้ดังนี้ 1. ชั้นปริยัติ เป็นการศึกษาระบบวินัย ใหมีความรู้ในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า รวมทั้งพระวินัยคือข้อบัญญัติต่าง ๆ ที่จะต้องประพฤติ ใหมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องถ่องแท้ เพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตรงทาง และยังสามารถแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ใหมีความรู้ความเข้าใจ ในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง 2. ชั้นปฏิบัติ เป็นการนำเอาพระธรรมวินัยที่ได้ศึกษามาจนรอบรู้ และเข้าใจถ่องแท้ดีแล้ว มาประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา และใจ 3. ชั้นปฏิเวธ เป็นชั้นที่แสดงผลของการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในระดับต่าง ๆ ในเรื่องต่าง ๆ ตามลำดับ จนถึงขั้นทำที่สุดแห่งทุกข์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

กล่าวโดยรวม การศึกษาในพระพุทธศาสนามีอยู่ 2 อย่าง (ธ.อ. 1/7) คือ 1. คັນถุระ ได้แก่ การศึกษาภาคทฤษฎีในวิชาการต่าง ๆ กล่าวคือเรียนจากครู ดูจากตำรา สดับปาฐะนั่นเอง และ 2. วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การศึกษาภาคปฏิบัติจากผลการเรียนรู้แล้วนำมาปฏิบัติให้เกิดมรรคผลรู้แจ้งในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ตามกระบวนการคือ ปริยัติปฏิบัติ และปฏิเวธ ฉะนั้น การศึกษาจึงทำให้คนมีความรู้ ฉลาด รู้ทันคน รู้ทันเหตุการณ์ โดยเฉพาะการศึกษาในพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ผู้มีการศึกษาคือผู้เจริญ การศึกษาเป็นกระบวนการรองรับคนให้มีศักยภาพสูง สามารถทำการเผยแผ่สั่งสอนคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระพุทธเจ้าทรงความรู้ทุกสรรพศาสตร์แล้วนำศาสตร์แห่งความรู้เหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้นั่นเอง

การศึกษาหลังสมัยพุทธกาล

ระบบการศึกษาพระพุทธศาสนายุคแรกเป็นการศึกษาเฉพาะภายในวัด ระหว่างครูกับศิษย์ เน้นพระธรรมวินัยเป็นหลัก หลังพุทธปรินิพพานมีความคิดเห็นแตกแยกมากขึ้นในหมู่ภิกษุด้วยกันเอง รวมกับความขัดแย้งทางแนวคิดกับลัทธิร่วมสมัยอื่น ทำให้วัดพัฒนาเป็นสถานศึกษาวิชาการในวงกว้างมากขึ้น เพื่อตอบสนองความสนใจใคร่ศึกษาของคนภายนอกวัด และเพื่อพัฒนาความสามารถเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ของพระภิกษุสงฆ์เอง ประมาณปีพุทธศักราช 400 ได้มีการเขียนตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา มากดั่งที่สมณะชาวจีนบันทึกไว้ว่ามหาวิทยาลัยต่าง ๆ มิได้ได้รับเฉพาะภิกษุในนิกายต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แม้คฤหัสถ์ผู้สนใจในพระพุทธศาสนาก็อาจเข้าเรียนได้ ยิ่งกว่านั้น นักบวชในศาสนาอื่นก็อาจเรียนได้เช่นเดียวกัน (<http://www.mcu.ac.th/site/wangnoi/index.php?page=242>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560)

การบูรณาการการศึกษาตามนัยพระพุทธศาสนา

การบูรณาการตามนัยแห่งพุทธธรรม หมายถึง ระบบและกระบวนการของชีวิตซึ่งครอบคลุมหลักการพัฒนามนุษย์ที่ว่าด้วยไตรสิกขาและหลักธรรมที่สำคัญในอันที่จะเป็นแนวปฏิบัติสู่ความเป็นคนเก่ง คนดี มีอิสรภาพ ส่วนบูรณาการทางการศึกษาตามนัยพุทธธรรมได้สรุปความคิดรวบยอดไว้เป็นแนวทางสำหรับการจัดระบบ หลักการ กระบวนการ และปัจจัยสนับสนุนการศึกษา โดยใช้ชีวิต วิถีชีวิต การพัฒนาชีวิตที่ดี เป็นโจทย์หลัก จึงครอบคลุมทุกมิติ ทุกแก่นสาระ ทุกพื้นฐานของสังคม บูรณาการทางการศึกษาจะเป็นการจัดองค์ประกอบกลมกลืนได้สัดส่วน สมดุลและเชื่อมโยง จึงมีลักษณะที่เป็นองค์รวม หล่อหลอม เกิดประโยชน์ นำไปสู่การพัฒนา เป็นความเต็มในทุกมิติ ได้แก่ เต็มศักยภาพผู้เรียน พัฒนาทั่วทั้งกาย จิต และปัญญา ครูสอนเต็มเวลาเต็มใจ เนื้อหาสาระสอดคล้องกลมกลืน เต็มตามทีควรจะเป็น กระบวนการครบถ้วน เต็มที่ตามทีควรจะทำ ผลการศึกษาตอบสนองการพัฒนาชีวิตตามวิถีทางที่ดี ถูกต้อง กลมกลืนกับความเป็นจริงของชีวิตและสังคม เป็นการศึกษาที่กระจ่างชัด แจ่มโลก ส่องชีวิต สว่างเย็น ดุจดือนเพ็ญ

สรุปแล้ว การศึกษามีหน้าที่สร้างสรรค์ทั้งสองด้านไปพร้อมกัน คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้ถึงความสมบูรณ์และสร้างสรรค์อารยธรรมที่ส่งเสริมให้ระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเจริญงอกงามไปใน

วิถีทางที่เกื้อกูลกันยิ่งขึ้น ๆ การศึกษาที่แท้คือการพัฒนาชีวิตบุคคลให้สมบูรณ์พร้อมไปด้วยกันกับการสร้างสรรค์อารยธรรมที่ยั่งยืน นักการศึกษาที่ยึดมั่นในหลักของพระพุทธศาสนาก็พยายามพิจารณาตรวจสอบปัญหาต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ใช้หลักศาสนานำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา โดยได้นำเอาหลักการของพระพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานในด้านการเรียนการสอน และการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาระบบกัลยาณมิตรระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งในปัจจุบันครูกับศิษย์มีความปฏิสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ห่างกันมาก ครูทำหน้าที่เพียงบรรยาย (สลิปทายก) แล้วก็จบออกไป โอกาสที่ครูและศิษย์จะมีปฏิสัมพันธ์ทางความรู้ก็ไม่มี ซึ่งแตกต่างกับการศึกษาสมัยก่อนแบบตะวันออก เช่น การเรียนแพทย์ แพทย์ที่มีชื่อเสียง เช่น หมอชิวโกมารภัจจ์ ไปเรียนที่เมืองตักสิลา หลักสูตร 14 ปี ต้องเรียนวิชาการแพทย์ 7 ปี อยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์อีก 7 ปี ได้รับการถ่ายทอดความรู้ความประทับใจในจรรยาบรรณต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการแพทย์ รวมทั้งศีลธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาด้วยนี่คือการสอนแบบตะวันออกและเป็นระบบที่ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ แต่ในปัจจุบัน ระบบกัลยาณมิตรได้พังทลายแล้ว เพราะแนวคิดและค่านิยมแบบตะวันตก และการศึกษาสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทโดยเน้นปรัชญาการศึกษาตามรูปแบบทางตะวันตกมากเกินไป โดยไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมไทย (<https://www.gotoknow.org/posts/444773>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560)

3. หลักการเรียนการสอนตามนัยพระพุทธศาสนา

จุดมุ่งหมายในกระบวนการเรียนการสอน

อาจารย์วศิน อินทสระ (<https://www.gotoknow.org/posts/300538>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในกระบวนการเรียนการสอน ดังนี้ 1) อภิญาธรรมเทศนา ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่าสิ่งที่ทรงรู้แล้วเห็นแล้ว แต่เมื่อทรงว่าไม่จำเป็นสำหรับสาวกนั้น ๆ เหมือนครูที่มีความรู้สูงมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยอมนำเอาเฉพาะความรู้เท่าที่จำเป็นแก่ศิษย์ในขั้นนั้น ๆ มาสอนเท่าที่ศิษย์จะรับได้เพื่อประโยชน์แก่ศิษย์ อนึ่ง เหมือนบิดา/มารดา แม้มีทรัพย์มากปานใดก็ยอมให้ทรัพย์แก่บุตรตามควรแก่วัยและความจำเป็นของบุตรนั้น 2) สนทนาธรรมเทศนา จุดมุ่งหมายในการสอนคือเพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง เพราะพระธรรมเทศนาของพระองค์ไม่ยากเกินไปจนถึงกับตรงตามแล้วก็ไม่เห็นและไม่ยากเกินไปจนไม่ต้องตรงขบคิดก็เห็นได้ พุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป ส่วนใหญ่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง เป็นต้น 3) สิปภาภิหารยธรรมเทศนา เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัครรย์สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ๆ (ม.ม. 13/330/322) ในบรรดาปาฏิหาริย์ทั้ง 3 นั้น พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญอนุศาสนีปาฏิหาริย์ ว่าดีที่สุด ประณีตที่สุด และเป็นประโยชน์ที่สุด ข้อนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาที่ดำรงเป็นประโยชน์แก่มหาชนมาจนกระทั่งบัดนี้ก็ด้วยอานุภาพของอนุศาสนีปาฏิหาริย์นั่นเอง

วิธีการในกระบวนการเรียนการสอน

มีพุทธพจน์ที่ตรัสถึงลีลาในการสอน (ที.สี. 9/198/161) ไว้ดังนี้ 1. อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา (สันทัสสนา) 2. ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติ (สมาทปนา) 3. ระวังใจให้แก่ลัทธิบ้างเกิดกำลังใจ ปลูกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก (สมุตตเตชนา) 4. ซโลมใจให้แช่มชื่น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ (สัมปหังสนา)

อาจารย์วศิน อินทสระ (<https://www.gotoknow.org/posts/300538>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560) กล่าวไว้ 5 วิธี คือ 1) ทรงสอนโดยวิธีเอ็งสลักขณะ คือทรงสอนยืนยันไปข้างเดียว เช่น ความดีมีผลเป็นสุข ความชั่วมีผลเป็นทุกข์ หรือกุศลเป็นสิ่งที่ควรบำเพ็ญ อุกุศลเป็นสิ่งที่ควรละ 2) ทรงสอนโดยวิธีภักซลักขณะ คือทรงแยกประเด็นให้เห็นชัดเจน เป็นปัญหาที่ไม่สามารถตอบโดยประเด็นเดียว แต่ต้องแยกตอบให้เห็นอย่างชัดเจน 3) ทรงสอนด้วยปฏิปจฉาลักษณะ คือปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถามเสียก่อน เช่น จักขุฉันใด โสตะฉันนั้น โสตะฉันใด จักขุก็ฉันนั้น ไซ้ใหม่ พึงย้อนถามว่า มุ่งความหมายในแง่ใด ถ้าถามโดยหมายถึงแง่ให้ดูหรือเห็น ก็ไม่ใช่ แต่ถ้ามุ่งหมายแง่ว่าไม่เที่ยงก็ใช่ 4) ทรงสอนด้วยรูปนลักษณะ คือ พักปัญหาไว้ไม่พึงพยากรณ์ คือปัญหาที่พึงยับยั้ง หรือพับเสีย ไม่ควรตอบเรื่องนั้น เช่น ถามว่า ชีวะกับสรีระ คือสิ่งเดียวกัน ไซ้ใหม่ 5) ทรงสอนด้วยอุปมาลักษณะ คือทรงสอนแบบเปรียบเทียบ เช่น ทรงเปรียบเทียบภิกษุด้วยผ้าเปลือกไม้และผ้ากาสี ทรงเปรียบเทียบมักขลิโคศาลว่าเหมือนผ้าที่ทำด้วยผมคน ซึ่งเป็นวิธีการที่ทรงใช้บ่อยมากที่สุด เพราะทำให้ผู้ฟังมองเห็นภาพและเข้าใจง่าย โดยไม่ต้องใช้เวลาและยาวนาน คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏหมายความเด่นชัดเจนออกมา และท่านก็กล่าวไว้อีกว่าท่าที่ที่พระพุทธองค์ทรงสอนดังนี้ 1. ทรงสอนอย่างละมุนละม่อม 2. ทรงสอนอย่างเข้มงวดรุนแรง 3. ทรงสอนอย่างขอร้องวิงวอน

สำหรับท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงคุณสมบัติการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ (<https://www.gotoknow.org/posts/300538>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560) ดังนี้

1. ทรงสอนสิ่งที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
2. ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์
3. ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้ง ไม่หวังผลตอบแทน
4. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี
5. ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้เข้าใจลึซัดสนิทสนมและพึงพอใจได้มีความสุข
6. ทรงมีหลักการสอนและวิธีสอนยอดเยี่ยม

เนื้อหาในกระบวนการเรียนการสอน

ในเรื่องเนื้อหาการเรียนการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมีดังนี้ 1. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ 2. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่ม ลึก ยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุบุพพิกถา 3. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่า ประสบการณ์ตรง 4. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอก เรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา 5. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน 6. สอนเท่าที่จำเป็นพอดี สำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดง ภูมิใจว่าผู้สอนมีความรู้มาก 7. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้ และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัว เขาเอง พระพุทธองค์ทรงมีพระเมตตา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย (<https://www.gotoknow.org/posts/300538>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560)

ผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอน

ผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมีดังนี้ 1. รู้คำนึงถึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล 2. ปรับวิธีสอนอ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี 3. คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลซึ่งผู้สอนจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความ สุขงาม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลี เรียกว่า ปริปากะ ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปด้วย 4. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและ ได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถกผู้โง่เขลาด้วยการให้นำผ้าขาวไปลูบคลำ 5. การสอนดำเนินไปใน รูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบ เสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิดและโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึง ความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกได้ว่าตนได้มองเห็นความจริงด้วยตนเองและมีความชัดเจนมั่นใจ หลักนี้เป็นหลักที่ พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำและมักมาในรูปการถาม-ตอบ เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษ เป็นราย ๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา 6. เอาใจใส่ บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นราย ๆ ไปตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์ เช่น ชวานาคคนหนึ่ง ตั้งใจไว้แต่กลางคืนว่าจะไปฟังพุทธเทศนา บังเอิญว้าวายก็รีบออกไปตามหาจนได้วักกลับมาแล้วก็รีบไปฟัง ธรรมแต่ก็ช้ามาก แต่ใจก็มุ่งมั่นคิดว่าทันฟังตอนท้ายหน่อยก็ยังดี ไปถึงวัดปรากฏว่าพระพุทธเจ้ายังทรง ประทับบรณิง ๆ ไม่เริ่มแสดง ยิ่งกว่านั้นยังจัดหาอาหารให้เขารับประทานจนอิ่มสบาย แล้วจึงทรงเริ่ม แสดงธรรม เป็นต้น 7. ช่วยเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา (<https://www.gotoknow.org/posts/300538>, สืบค้นเมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2560)

4. วิเคราะห์และสรุป

สรุปว่าหลักคำสอนในพุทธศาสนามีหลักการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในทุกชั้นตอนคือเรื่องเกี่ยวกับการศึกษานี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครูผู้สอนหรือนักเรียนนักศึกษาแล้ว สามารถนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดและทฤษฎีได้เลย ดังนั้น ต่อไปนี้ ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์และสรุปเป็นประเด็น ๆ ไปดังต่อไปนี้

วิเคราะห์และสรุปเกี่ยวกับความหมายของการศึกษา

หลักคำสอนในพุทธศาสนากับการจัดการเรียนการสอนมีนัยที่สัมพันธ์หรือสอดคล้องกันได้ กล่าวคือเรื่องการศึกษาเป็นเรื่องเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในทุกชั้นตอนการศึกษา ส่วนหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนก็มีแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาตามนั้นด้วย กล่าวเฉพาะเรื่องความหมายเกี่ยวกับการศึกษาแล้ว ในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า สิกขา แทนคำว่า การศึกษา และคำว่า สิกขา ที่หมายถึงการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานี้คือเรื่องเกี่ยวกับการฝึกฝนพัฒนาตนในด้านการรักษากฎกติกาหรือระเบียบวินัย การมีความตั้งใจศึกษาหาความรู้ใฝ่ตนอย่างไม่ละความเพียรพยายาม ตลอดจนการเพิ่มพูนความรู้ให้กับตนเองอยู่ตลอดเวลา คล้าย ๆ กับพระพุทธศาสนาเสนอเรื่องแนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตมานานแล้วนั่นเอง เรียกกันว่าการศึกษาไม่ใช่เป็นเพียงแค่กิจกรรมการเรียนการสอนที่มีอยู่ตามหน่วยงานทางการศึกษาเท่านั้น แต่ความหมายของการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาขยายความกว้างไปอย่างไรขอบเขตคือเป็นทั้งการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจโลกตามที่แต่ละสังคมวางหลักเกณฑ์ไว้และโลกตามความเป็นจริงที่ใคร ๆ ก็ปฏิเสธไม่ได้ ซึ่งเมื่อผู้ศึกษาสามารถบริหารการศึกษาของตนเองได้เช่นนี้แล้ว ความสุขที่เกิดจากการศึกษาย่อมเกิดแก่ตนเองได้อย่างไม่ต้องสงสัยเลย

วิเคราะห์และสรุปเกี่ยวกับการศึกษาสมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาล

ในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่จวบจนถึงสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) ทำให้เห็นได้ว่าการจัดการเรียนการสอนทุกชั้นตอนในปัจจุบันสามารถดูแบบอย่างการจัดการเรียนในสมัยพุทธกาลและหลังสมัยพุทธกาลได้เลย โดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติการจัดการเรียนการสอนระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรม ไม่ใช่มุ่งเน้นหารายได้จากการทำชั่วโมงในการจัดการเรียนการสอนดังที่เกิดขึ้นอยู่ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในขณะนี้ ส่วนผู้เรียนก็ต้องมีความตั้งใจศึกษาหาความรู้จากครูผู้สอนให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ รวมทั้งผู้เรียนจะต้องพยายามปฏิบัติตามแนวทางที่ครูผู้สอนปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างไว้ด้วย เรียกว่าครูผู้สอนจะทำหน้าที่เพียงสอนในห้องเรียนอย่างเดียวนั้นคงไม่พอคือครูผู้สอนไม่ใช่สักแต่ว่าสอนให้จบ ๆ ไปแต่ละชั่วโมง ดังนั้น ครูผู้สอนจำต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างให้ลูกศิษย์ได้ใช้เป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตในอนาคตด้วย สรุปแล้ว หลักคำสอนในพุทธศาสนานี้มีหลักการให้ผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาทุกชั้นตอนเอาไว้เป็นเครื่องมือในการบริหารตนและบริหารงานได้อย่างทันสมัยที่สุด

วิเคราะห์และสรุปเกี่ยวกับการบูรณาการการศึกษาตามนัยพุทธศาสนา

ระบบการสอนในพุทธศาสนาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนสามารถเป็นเครื่องมือประกอบหรือบูรณาการเข้ากับการจัดการศึกษาได้อย่างสวยงาม เพราะหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ไม่จำกัดด้วยกาลเวลา บุคคล และสถานที่ กล่าวคือทุกคำสอนที่พระพุทธเจ้าสอนนั้น ใคร ๆ ก็สามารถนำไปประกอบใช้ได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ เรียกว่าเป็นหลักการที่ให้ความเป็นอิสระกับการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันที่พยายามให้อิสระกับสถาบันการศึกษา ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้เรียน มากขึ้น เพราะการจัดการศึกษาทุกวันนี้จะยึดเพียงแนวทางใดแนวทางหนึ่งอย่างเดียวนั้นคงไม่พอ ดังนั้น การจัดการศึกษาแบบยืดหยุ่นจึงเป็นแนวทางที่ตอบโจทย์ปัญหาการศึกษาในปัจจุบันมากที่สุด ซึ่งถือว่าเป็นไปตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการจัดการเรียนการสอนที่ไม่เน้นเพียงจุดใดจุดหนึ่ง แต่เป็นการเน้นทุกจุดของการศึกษาไปพร้อม ๆ กัน จึงทำให้แนวทางการจัดการเรียนการสอนตามแนวพระพุทธศาสนามีลักษณะที่มีทั้งเอกภาพในพหุภาพและพหุภาพในเอกภาพ คล้าย ๆ กับการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จัดการศึกษาโดยไม่ทิ้งหน่วยกิต (อย่างน้อย 30 หน่วยกิต) หรือวิชาการทางพระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกัน ก็จัดการเรียนการสอนให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนยุคปัจจุบันที่มุ่งเน้นนำไปประกอบวิชาชีพในอนาคตด้วยวิชาการทางโลกสมัยใหม่ เช่น จัดการศึกษาในสาขาวิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย รัฐศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สังคมสงเคราะห์ นิติศาสตร์ สันติศึกษา เป็นต้น

วิเคราะห์และสรุปเกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย วิธีการ เนื้อหา และผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอน

หลักการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนต่าง ๆ ได้แก่ จุดมุ่งหมาย วิธีการ เนื้อหา และผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอน สามารถวิเคราะห์และสรุปได้ว่าหลักคำสอนในพุทธศาสนาจัดเป็นแนวคิดและทฤษฎีในเรื่องดังกล่าวได้ทั้งหมดคือการจัดการศึกษาในยุคนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาอะไร หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาก็มีจุดมุ่งหมายไม่แตกต่างกันเลย หมายความว่าปัจจุบันนี้การจัดการศึกษามุ่งเพื่อพัฒนาคนโดยเฉพาะ หลักพุทธธรรมในเรื่องนี้ย่อมมีความชัดเจนยิ่ง เพราะพระพุทธเจ้ามีความปรารถนาเป็นอย่างมากที่จะให้คนที่มีความทุกข์หมดทุกข์ ดังคำสอนในอริยสัจ 4 ซึ่งนับว่าเป็นยอดแห่งคำสอน เช่นเดียวกัน วิธีการ เนื้อหา และผู้เรียนในกระบวนการเรียนการสอนตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าก็มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความชัดเจนในเนื้อหาที่เรียน หากผู้เรียนมีปัญหาไม่สามารถเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงได้ ครูผู้สอนก็จะต้องหารูปแบบการสอนแบบต่าง ๆ มาใช้ ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการสอนที่เป็นนามธรรมไปสู่รูปธรรม เรียกว่าสอนกันตั้งแต่เป็นแบบนามธรรมไปจนทำให้ผู้เรียนเห็นเป็นแบบรูปธรรมให้ได้ด้วยวิธีการอุปมานั้นเอง ส่วนเนื้อหาที่สอนนั้นก็มุ่งเน้นเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ หากผู้เรียนอ่อนวิชาการหรือไม่ชัดเจนในประเด็นหรือเนื้อหาเรื่องใด ครูผู้สอนก็ต้องบริหารจัดการเนื้อหาหรือรายวิชาในส่วนนั้นเสริมให้กับผู้เรียนด้วย ไม่ใช่จัดการเนื้อหาให้ผู้เรียนเพียงเพราะความสะดวกของครูผู้สอนเพียงอย่างเดียว ดังจะเห็นได้จากในปัจจุบันที่หน่วยงานทางการศึกษามักจัดเนื้อหาหรือรายวิชาตามใจหรือตามความสะดวกของครูผู้สอนเป็นหลัก ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้น ความรู้ความเข้าใจในวิชาการอย่างแท้จริงที่จะ

เกิดขึ้นกับผู้เรียนคงเป็นไปได้ยากหรือไม่มีทางเกิดขึ้นได้เลย ในเรื่องนี้ จะเห็นตัวอย่างได้จากที่ครูผู้สอนบางคนในยุคนี้ไม่ค่อยสอนวิชาการอย่างละเอียด แล้วครูผู้สอนก็ไปเปิดโรงเรียนสอนพิเศษเก็บเงินจากผู้เรียนอีกทอดหนึ่ง แต่ถ้าจัดการเรียนการสอนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับจุดมุ่งหมาย วิธีการ เนื้อหา และผู้เรียนแบบในปัจจุบันจะสามารถบรรเทาเบาบางลงได้อย่างแน่นอน เรียกว่าคำสอนในพระพุทธศาสนานี้เป็นธรรมโอสภที่ทันสมัยอยู่เสมอ

บรรณานุกรม

อภิ.สั. 34/706/279., อง.ปญจก. 22/79/121., ที.ปา. 11/228/231., วินย.อ. 1/264., ธ.อ. 1/7., ที.สั. 9/198/161.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2531). *หลักการศึกษามหาวิทยาลัยในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. (2538). *พุทธปัญญากับการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *รายงานการอภิปรายเรื่องพุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมน อมรวิวัฒน์. (2544). *บูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธราช.

<http://www.84000.org/tipitaka/dic/>

<https://sites.google.com/site/petesweetty/content1>

<https://www.gotoknow.org/posts/444773>

<http://www.mcu.ac.th/site/wangnoi/index.php?page=242>

<https://www.gotoknow.org/posts/300538>